

תוכן העניינים

דניאל בלטמן
עם הספר

1

שער ראשון

פולין והיהודים: מעמד משפטי ואינטראקציות מקומיות

איבון קליינמן

משילות והטרורגניות דתית בעת החדשה המוקדמת: ז'שוב כמקרה מבחן
בסוגיית מעמדם המשפטי של נוצרים ויהודים

25

אדם קז'מירצ'יק

המרת דת בקרב יהודים במאות השבע עשרה והשמונה עשרה:
האם זו תופעה משמעותית?

45

מרצין וודז'ינסקי

תיקון והרחקה: חזונות הרפורמה של היהודים בשלהי תקופת ההשכלה

61

מרקוס זילבר

אזרחות אמביוולנטית: הבנייתה של השתייכות היהודים לפולין המתהווה,
1915–1918

79

חנה קוזינסקה-זוויט

הממשל העצמי העירוני והיהודים ברפובליקה השנייה, 1918–1939:
הדוגמה של פוזנן וקרקוב

100

שער שני

כתיבה בידיש, עברית ופולנית: השפעות הדדיות

אווה גלר

מבט חדש על יהדות פולין בראשית המאה השבע עשרה המשתקף
בספר רפואי בידיש

119

- מוניקה אדמ'ק־גרובסקה
 134 פולני טיפוס, יהודי טיפוס: קז'ימייז'־דולני כאב־טיפוס של השטעטל
- שושנה רונן
 כתבי עת עבריים בוורשה במפנה המאות: בין הלאומיות העברית לסביבה
 158 הפולנית
- אלכסנדרה גלר
 שבועונים תאומים? "ויאדומושצ'י ליטרצקייה" ו"ליטערארישע בלעטער":
 171 בחינה השוואתית
- נתן כהן
 186 צעירים יהודים קוראים פולנית
- אוגניה פרוקופ־יאניץ
 201 ספרות פולנית־יהודית: פרספקטיבות מחקריות חדשות

שער שלישי

סטראוטיפים, עוינות, אנטישמיות ושואה

- חנה ווגז'ינק
 217 מנהגים רפואיים בעת החדשה המוקדמת בפולין והשפעתם על עלילות הדם
- גז'גו' קשיביץ
 241 אנטישמיות מילנארית במסורת הפולנית: המקרה של רומן דמובסקי
- אנדד'י ז'ביקובסקי
 על יחסי פולנים-יהודים בכפר גרונדי־וויניצקו (Grądy Woniecko)
 261 בשנת 1942
- דניאל בלטמן
 התבוננות עוינת, התבוננות כואבת: עיתונות המחתרת הפולנית
 275 והיהודית וגורל היהודים
- חוי דרייפוס
 300 הצלה והתנכלות ליהודים בפולין בתקופת השואה: בחינה היסטוריוגרפית

שער רביעי היסטוריוגרפיה וזיכרון

- רחל מנקין
319 השורשים הגליציאיים של ההיסטוריוגרפיה של יהודי פולין
- דוד אנגל
332 שלילת הבכיינות במשנתו של שלום (סאלו) בארון: השורשים הפולניים
- יאצק לאוצ'אק
346 שכונת מורנוב בוורשה כמרחב גטו־לשעבר: ריק, תכנון עירוני
והרמנויטיקה
- אריקה לרר
371 האם תיתכן מורשת מפייסת?
- המשתתפים בספר
395

עם הספר

דניאל בלטמן

נראה כי אין שני עמים כיהודים והפולנים שהתייחסותם זה לזה טעונה במשקעים וסטראוטיפים רבים כל כך. זה מכבר הוכח כי דימויים שליליים על ה"אחר" נוצרים כלפי אומה קרובה יותר משהם נוצרים כלפי אומה רחוקה. אומות שגבולן נושק לשלנו, אלה אשר לחמו בנו או שיתפו אתנו פעולה בשל קרבתן הגאוגרפית, אלה הקרובות אלינו אשר כרתו בריתות עם גורם שלישי שאיים עלינו; אלה אשר הגיעו אלינו במספרים גדולים כמהגרים, אלה המדברים את שפתנו או שפה שאנו מסוגלים להבין, אלה אשר היבטים בהיסטוריה שלהם משולבים בשלנו – כל אלה זוכים להתייחסותנו הקולקטיבית-סטראוטיפית. אבל כאשר מדובר בעוינות קשה או אף באלימות כלפי ה"אחר", הסיבה והמסובב הפוכים, היינו עוינות בין אומות מובילה ליצירת מערכת סטראוטיפים שלילית כלפי הצד שכנגד. התהליך מתחיל בהגדרת הקולקטיב ה"אחר" על פי מערכת דימויים נבנית, והוא מתפתח דרך כמה שלבים אופייניים, שתוצאתם אפליה ברורה, ובמקרים קיצוניים דה-לגיטימציה מוחלטת של זכות ה"אחר" להתקיים.¹

התנאים החברתיים וההיסטוריים הללו עמדו ברקע יחסי היהודים והפולנים בעידן המודרני.² שני העמים – תולדותיהם משולבות זו בזו; הם הכירו זה את זה היכרות אינטימית אך עם זאת היו מרוחקים ונבדלים, הם ידעו תקופות של קרבה לצד שנים של עוינות ואלימות אנטישמית, אשר הגיעו לשיאן ערב מלחמת העולם השנייה

1 ראו: William Buchanan, Hadley Cantril, *How Nations See Each Other, A Study in Public Opinion* (Urbana Ill.: University of Illinois Press, 1953), pp. 95-96; Daniel Bar-Tal, "Delegitimization: The Extreme Case of Stereotyping and Prejudice", in idem et al., eds., *Stereotyping and Prejudice, Changing Conception* (New York: Springer-Verlag, 1989), pp. 169-182; John F. Dovidio et al., "Stereotyping, Prejudice, and Discrimination: Another Look", in C. Neil Macrae, Charles Stangor, Miles Hewstone, eds., *Stereotypes and Stereotyping* (New York: Guilford Press, 1996), pp. 276-319

2 אולגה גולדברג-מולקיביץ', "סטריאוטיפ היהודי בתרבות המסורתית של הכפר הפולני", ישראל ברטל, ישראל גוטמן (עורכים), קיום ושבר, יהודי פולין לדורותיהם, כרך ב, ירושלים, מרכז זלמן שזר, 2001, עמ' 363-364; Tadeusz Radzilowski, "Anti-Polish Stereotypes", in Robert Cherry, Annamaria Orla-Bukowska, eds., *Rethinking Poles and Jews, Troubled Past, Brighter Future* (Lanham MD: Rowman & Littlefield, 2007), pp. 23-25

ובתקופת הכיבוש הנאצי. "היהודים שונאים אותנו יותר מאשר את הגרמנים", כתבה הסופרת הפולנייה הנודעת זופיה קוסאק־שצ'וצקה (Zofia Kossak Szczucka) בכרוז "מחאה", שפרסמה ב־1942; "הפולנים יונקים את האנטישמיות עם חלב אמם", קבע ראש ממשלת ישראל יצחק שמיר.

הספרות היהודית והפולנית משופעת באין ספור דימויים שליליים, ולעתים רחוקות יותר גם חיוביים, על ה"אחר".³ עם זאת, דימוייה הלא־מחמיאים של יהדות פולין לא היו נחלתם של הסופר או ההיסטוריון הפולני בלבד. כך למשל, תיאור אבי ההיסטוריוגרפיה היהודית המודרנית, צבי (היינריך) גרץ, את יהודי פולין בעת החדשה המוקדמת:

הדברים [...] האלה [...] סמנים לנו בסימנים מובהקים את הרוח־התלמודי־הפלפולי שהיתה שפוכה על יהודי פולין בימי שלוש מאות שנה. ההתעמקות בתלמוד וההרגל להתוכח בחריפות וחריצות והתלהבות יתרה שתו אותותם אותות בהליכות היהודי הפולאני ותנועותיו, בדרכו למשוך כתף, לקרוץ בעיניו ולמלול באצבעו, ולהסביר כל דבר באצבע־אגודל ותנועתו המשונה עד הנגינה וההטמעה בקול ודבור גם על ענינים פשוטים ומעשים בכל יום, ותקם ותהי השפה הבלולה מאשכנזית־סלבית ועברית־תלמודית, המתובלת גם בפתגמים, אמרים ורמזים ודברי חדודים, לקוחים מפתגמי התלמודים והמדשים ומובנים לכל בני העם האנשים והנשים והקטנים.⁴

כך אם כן ראה ההיסטוריון היהודי בן התרבות הגרמנית את היהודי הפולני, שמאות שנות מסורת של התפלמסות ופלפול תלמודי הטביעו בו את חותמם בהתנהגותו המוזרה והדוחה, כמו גם בשפתו "הבלולה" שאינה מובנת אלא לו.

אפשר להבין את תיאורו של גרץ, שהיה רחוק מהיכרות אינטימית עם יהדות מזרח אירופה.⁵ התבוננותו הפסימית על חיי היהודים בגולה נבעה ממסקנתו כי חיים אלה אינם אלא רצף ארוך של סבל וייסורים, והם שגרמו לעיוותים באורחות חיהם וביכולת הקיום הנורמטיבי שלהם.⁶ שמעון דובנוב, לעומת זאת, ראשון ההיסטוריונים

3 ראו בעניין זה: Israel Bartal, *Magdalena Opalski, Poles and Jews, A Failed Brotherhood* (Hanover MA: University Press of New England, 1992)

4 צבי גרץ, דברי ימי ישראל מיום היות ישראל לעם עד ימי הדור האחרון [מתורגם לעברית על ידי שאול פנחס ראבינאוויץ (שפ"ר)], חלק שביעי, ורשה, אחיספר, 1916, עמ' 348–349.

5 גרץ כתב על השפעתם השלילית של יהודי מזרח אירופה על עולם ההשכלה היהודי המודרני שהתפתח במרכז אירופה ובמערבה, עם בוא גלי הפליטים לאחר הפרעות והאסונות של המאה השבע עשרה שפקדו את יהודי פולין ואוקראינה. שפ"ר, המתרגם הביקורתי שהכיר מקרוב את עולמה של יהדות מזרח אירופה, מתפלמס עם מסקנותיו וכותב: "ולכבוד כנסת ישראל בפולניה והמדינות שהיתה אז ועוד יותר בדורות האחרונים עד דורנו האחרון ועד בכלל לרוב מנין ובנין האומה הישראלית שבמזרח ובמערב, לכבוד הכנסת הגדולה הזאת חובה עלינו להוכיח בטול הנחותיו של הרה"מ" (הרב המחבר) בדבר הזה": שם, חלק שמיני, עמ' 157.

6 משה רוטמן, היסטוריה יהודית? כתיבת היסטוריה יהודית בעידן פוסט־מודרני, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2010, עמ' 56.

הלאומיים, ראה ביהדות פולין את הקהילה המובילה ביהדות העולמית בראשית העת החדשה,⁷ ובתרבות היידיש ראה תרומה גדולה וייחודית לשמירה על הקולקטיב הלאומי:

לחשיבות יתרה, הגיעה במאה השש־עשרה בפולין ובליטה אותה הספרות העממית באידיש, שהיתה לאשכנזים בפולין צורך חיוני לא פחות מאשר בשביל יהודי גרמניה [...]. ספרות זו סייעה להתפתחות התרבות הלאומית, כי לשון הדיבור של היהודים בין שבטי הסלאבים היתה, בניגוד לגרמניה, בה היתה משותפת פחות או יותר ליהודים ולאורחי הארץ, כעין תמורה לשפה לאומית וכתריס בפני ההתבוללות.⁸

תיאור לא מחמיא של החברה היהודית במזרח אירופה בשלהי המאה התשע עשרה נמצא גם אצל אחד מענקי ספרות היידיש, מנדלי מוכר ספרים (שלום יעקב אברמוביץ'). תיאורו קשה וסרקסטי, אך עם זאת מלא כאב. בתארו את הכיתות בעיירה היהודית הוא כותב:

אף כאן בכסלון בני האדם כיתות־כיתות הם, כמו היהודים. למשל, כת החטפּטפּנים – בני העלייה שנוהגים שררה בציבור וידם תקיפה; כת פינכני־מלחכנים, שמשמשים את החטפּטפּנים ומריבים ונלחמים עליהם בשונאיהם ומקבלים על זה מתן שכרם מאיטליז בחינם; כת החלקלקנים, שמערימים לאדם ומעמידים אותו בדרך חלקלקות, והם בעצמם מחליקים משם ומשתמטים בשלום; וכת זו מתחלקת לבעלי להד"ם, השטופים במזימה של מסחר ודרך ארץ ודרכם לומר "ישקני" לפרקים, והצבעונים, הם כלי הקודש העסקנים באמונה; והכת האחרונה – דלים־מודולדלים־סבלנים־פחדנים־טיפשים, הוא המון העם, עבד נרצע לשאר הכיתות ומתיירא מפניהן אימת מוות.⁹

ברם, בתיאוריו של יצחק בשביס־זינגר את החברה היהודית בפולין בין שתי המלחמות עולה תמונה אחרת. יהדות פולין מצטיירת כחברה תוססת, דינמית ומלאת חיים, היודעת לסגל עצמה למציאות כלכלית משתנה, וגם במצבי מצוקה והגבלות היא יודעת לפרוץ לעצמה נתיבים חדשים המאפשרים לה קיום; היא משקמת את חיי התרבות שלה במהירות לאחר המכה שניחתה עליה במלחמת העולם הראשונה, החיים הפוליטיים תוססים, האגודות המקצועיות מקימות מועדונים לפועלים, והאדמו"רים מרימים עד מהרה את מחדש את "קרנה של האמונה".¹⁰ לעומת זאת, בתיאורו את הפולנים ערב מלחמת העולם השנייה, עולה הסטראוטיפ המוכר על כל מאפייניו המובהקים. כך

7 שם, עמ' 118.

8 שמעון דובנוב, דברי ימי עם עולם, כרך ו, תל־אביב: דביר, תשי"ח עמ' 197.

9 מנדלי מוכר ספרים, מסעות בנימין השלישי וסיפורים אחרים, תל־אביב: עם עובד 2007, עמ' 113 (ההדגשות במקור).

10 למשל: יצחק בשביס, משפחת מושקאט, ב (תרגום: יעקב אליאב), תל אביב, עם עובד תשי"ג, עמ' 377–388.

למשל הדברים שהוא שם בפיו של ספר פולני הנאמרים לסופר יהודי צעיר שנכנס למספרתו ביום כיפור ועל כן אין הוא חושד כי יהודי הוא:

היהודים המודרניים, אלה שמתגלחים, מדברים פולנית תקינה ומנסים לחקות את הפולנים האמיתיים, אפילו גרועים מהז'ידים מן הדור הישן, עם הקפוטות, הוקנים הגדלים פרא והפיאות. הללו לפחות אינם הולכים למקומות שאינם רצויים בהם. [...] אלה המתגלחים ומתלבשים לפי האפנה הסי-הם הסכנה האמיתית. הם יושבים בסיס שלנו ועושים הסכמים עם אויבינו הגדולים ביותר [...] ויש להם מטרה אחת בלבד: לעקור מן השורש אותנו, את הנוצרים, ולמסור את השלטון לבולשביקים [...] אבל היטלר יאטא אותם! [...] חבל מאוד שיתקוף את ארצנו, אבל אם לא היה לנו האומץ לטאטא את הזוהמה הזאת בעצמנו, עלינו לתת לאויב לעשות את המלאכה במקומנו.¹¹

כיצד אפשר להבין את התיאורים האלה? האם הם קשורים לשאלת זהותם הלאומית של ההיסטוריון והסופר? האם לתקופה שבה נכתבו הדברים? האם רק בעיני המתבונן הסובייקטיבי יהדות פולין נראית כפי שהיא מתוארת – בעליבותה או בחיוניותה רבת הגוונים, ובעיני הפולנים – על פי הסטראוטיפ האנטישמי המוכר? ומה אנחנו יכולים ללמוד מהמגוון הרב של תיאורי המרחב האנושי והחברתי הרב-לאומי שבו חיה יהדות פולין ובו נוצרו דפוסי חייה המיוחדים?

גרץ ודובנוב, חוקרי תולדות היהודים, ומנדלי מו"ס, הסופר חד העין הכואב ומבקר את עליבותם, כתבו את אשר כתבו על החברה היהודית במזרח אירופה מבלי שרבץ עליהם עולה הכבד מנשוא של השמדתה. לעומתם, בשביס-זינגר כותב על חברה שאינה קיימת עוד ועל האנטישמיות הפולנית שחווה על בשרו כנער בוורשה לפני שעזב את פולין ב-1935, שנתקבעה בתודעתו כשלב מכין, כמנהרה חד-כיוונית בדרך לחורבן הגדול. הנה כי כן, צילה של השואה חוצץ בין אלה שכתבו על יהודים ופולנים לפני ואחריה, והשפיע גם על ההיסטוריוגרפיה של יהודי פולין במשך שנים ארוכות.

א

בספטמבר 1984 התקיים באוניברסיטת אוקספורד כנס בין-לאומי על תולדות יהודי פולין. זה היה מפגש חוקרים מיוחד, ציון דרך לשינוי שחל באופי קשרי המחקר בין היסטוריונים מפולין, מ ישראל וממדינות אחרות במערב. בכנס נפגשו חוקרים לאחר שנים ארוכות של קשרים מדעיים רופפים שהתקיימו לעתים הרחק מאור הזרקורים, ותקופות ארוכות של נתק מוחלט. כשנתיים לאחר מכן יצא לאור, בהוצאת בלקוול (Blackwell) המכובדת, קובץ מאמרים שנכתבו בידי חלק ממשתתפי הכנס, תחת הכותרת "היהודים בפולין". עורכיו בחרו לפתוח את הקדמתם לקובץ בקטע מתוך

11 יצחק בשביס-זינגר, שושה (תרגום: יצחק ארד), תל אביב: עם עובד 1987, עמ' 148–149.

הקינה הגדולה של המשורר יצחק קצנלסון, שנספה בשואה, "השיר על העם היהודי שנהרג":

אבוי לי, תם הכל...
היתה אמה והיא איננה עוד,
היה היתה אמה והיא אינה... חסל!¹²

המאמרים שבקובץ, הסבירו העורכים, בוחנים את "היווסדותה, פריחתה וחורבנה של אחת הקהילות היהודיות החשובות ביותר בעולם".¹³ כעשור לאחר הופעת כרך חלוצי זה, הוציאו שניים מבכירי ההיסטוריונים של יהודי פולין בישראל, ישראל ברטל וישראל גוטמן, את הראשון מתוך שני הכרכים המקיפים שערכו על תולדות יהודי פולין, "קיום ושבר", המהווים עד היום תרומה ייחודית לחקר הנושא. היה זה המפעל המחקרי האחרון עד כה שקיבץ תחת כנפיו את ההיסטוריה ארוכת השנים של היהדות הפולנית, מראשיתה ועד אמצע המאה העשרים, כמעט מכל זווית אפשרית: פוליטית, כלכלית ותרבותית. גם שני המלומדים הישראלים האלה בחרו לפתוח את הקדמתם לכרך הראשון בהתייחסות לשואה בדברים אלה:

מזה עשרות שנים אנו חשים מחסור בספר כולל ומסכם על קורות יהודי פולין ותרבותם. הצורך בספר כזה מורגש ביתר שאת אחרי האסון והחורבן שפקדו את יהודי פולין, קיבוץ שמשך קיומו היה מן הארוכים, היציבים והיצירתיים ביותר בתולדות קהילות ישראל בגולה, ואשר שלוחותיו מקיפות גם כיום את מרבית יהודי העולם.¹⁴

אותם הדברים נאמרו שוב, לשם הדגשה, במבוא לכרך השני, שיצא ב-2001.¹⁵ בכל הקבצים בולטת שאיפתם של המחברים להציג מחקר מקיף ומסכם של ההיסטוריה בת כאלף השנים של יהדות פולין. יוזמי הקבצים, עורכיהם ורבים מן הכותבים היו ילידי פולין שתקופת נעוריהם או התבגרותם עמדה בצל האסון הגדול שפקד את יהודי אירופה כולה ויהודי פולין בפרט. היו מהם שנותקו מארץ הולדתם עוד בשנים שקדמו לשואה, ועקרו ממנה כילדים או כאנשים צעירים בשל האנטישמיות וחוסר התקווה לקיום יהודי נורמלי בארץ הולדתם. אחרים עברו את מוראות השואה על בשרם.

ההיסטוריונים בני הדור שחווה את הקריעה והחורבן בתנו את ההיסטוריה של יהודי

12 יצחק קצנלסון, השיר על העם היהודי שנהרג (תרגום: מ"ז ולפובסקי), בית לוחמי הגיטאות, הקיבוץ המאוחד, 1964, עמ' 66.

13 "Introduction", in Chimen Abramsky, Maciej Jachimczyk, Antony Polonsky, eds., *The Jews in Poland* (Oxford: Basil Blackwell, 1986), p. 1

14 ישראל גוטמן, ישראל ברטל, "עם הספר", בתוך: קיום ושבר, יהודי פולין לדורותיהם, כרך א, ירושלים: מרכז זלמן שזר, 1997, עמ' 9.

15 "עם הספר", קיום ושבר, כרך ב, עמ' 7.

פולין מתוך פרספקטיבה של שני הקטבים שהכירו מקרוב: הפריחה הגדולה שלפני השואה והריק הנורא שבא בעקבותיה. החוויה הייחודית הזו משתקפת בהיסטוריוגרפיה של יהודי פולין. נוכחותה של השואה בחקר יהודי פולין במיוחד בהיסטוריוגרפיה הישראלית, בולטת במיוחד. הצורך לסכם את ההיסטוריה היהודית בת כאלף השנים בפולין על שלושת שלביה – היוסדות, קיום ופריחה, חורבן – הוא אם כך מובן. דומה כי העיסוק העיוני בשואה היה במשך עשורים ארוכים הרבה יותר מחקר ולימוד פרק מרכזי בתולדות העם היהודי; הוא קיבל משמעות של משימה לאומית בעלת ממדים היסטוריים. ההיסטוריוגרפיה מילאה את חובת הנצחה שהוטלה על כתפי שרידיה של יהדות פולין ועל עם ישראל כולו. דרך חקירת תולדות יהדות פולין טרם החורבן, ינציח העם את מה שאבד: "בתי המדרשאות ומוסדות התרבות של פולין חרבו – נקבע כאן לפחות את זכר מעשיהם וחייהם", קבע אפרים א' אורבך, חתן פרס ישראל ב-1955 ומי שהיה נשיא האקדמיה הישראלית למדעים בשנים 1980-1986.¹⁶ ההתייחסות להיסטוריוגרפיה כרכיב במכלול דפוסי הנצחה של הקהילות שחרבו לא התחילה כמובן בשנות השמונים של המאה העשרים. מפעל הנצחה החל מיד לאחר תום המלחמה, והביטוי הבולט שלו הם מאות ספרי הזיכרון של שרידי הקהילה או בניהם, שיצאו בישראל בארצות הברית, באירופה ובדרום אמריקה שכתבו שרידי הקהילה או בניהם. הכתיבה של ספרי הזיכרון האלה הייתה נרטיבית ברובה, והמסר המובהק שלהם היה הנצחה וזיכרון, שהניצולים ביקשו להעביר לדורות הבאים. בצד אלה היו גם ספרים שלא עסקו בזיכרונות אישיים אלא נכתבו כהיסטוריוגרפיה. דוגמה בולטת לכך היא מפעל "אנציקלופדיה של גלויות", אשר שם לעצמו מטרה להנציח את תולדות הקהילות שחרבו בשואה. ההיסטוריונים שהיו שותפים למפעל הזה ראו בו ערך לאומי וקיבלו עליהם את הכתיבה כחובה לאומית מובנת מאליה. יצחק גרינבוים, מראשי יהדות פולין בין המלחמות והעורך הראשי של הפרויקט הסביר זאת כך:

מגמתנו לשקף את החיים התוססים והסוערים האלה, להקיף בסדרת מאמרים את כל צדי חייה העשירים והססגוניים של הציבוריות היהודית בארשה. העמדנו לנו למטרה לשפוך אור על עברה ההיסטורי של וארשה היהודית, על השתלשלות חייה הכלכליים, הדתיים, הציבוריים, והלאומיים, על שינוי הערכין שחלו בה. השתדלנו שהאור על כל אלה יישפך מבפנים, כלומר, מחברי המאמרים יהיו קרובים ברוחם והשקפותיהם לנושאי המאמרים. כך תובלט תמונת החיים מכל הצדדים ובבאותם תשקף את צמיחתם של הכוחות החדשים והתגשותם בכוחות הקיימים, את האכזבות ואת החורבן.¹⁷

גרינבוים לא ראה כל בעיה בכך שכותבי המאמרים בקובץ שמטרתו להביא נרטיב

16 אפרים א' אורבך, "על מצב המחקר – הצורך והחובה בחקר יהדות פולין", קיום ושבר, כרך ב, עמ' 24.

17 יצחק גרינבוים, "בשער הספר", אנציקלופדיה של גלויות – ורשה, כרך א, ירושלים-תל אביב: הוצאת חברת אנציקלופדיה של גלויות, 1953, ללא מספר עמוד.

משילות והטרוגניות דתית בעת החדשה המוקדמת: ז'שוב כמקרה מבחן בסוגיית מעמד המשפטי של נוצרים ויהודים

איבון קליינמן

בשנות השמונים למאה שעברה פרסם יעקב גולדברג את הכרך הראשון מתוך שלושה של מפעל התיעוד החשוב שערך, "כתבי־זכויות לקהילות בממלכת פולין־ליטא במאות ט"ז–י"ח".¹ עד היום, אוסף המקורות הזה וההקדמה שבפתחו הם בסיס חיוני לכל מחקר נוסף בהיסטוריה המשפטית של היהודים בפולין־ליטא. גולדברג מבחין בין ארבע קטגוריות של פריווילגיות שהעניקו ליהודים רשויות המלכות, האצולה והכנסייה בעת החדשה המוקדמת: פריווילגיות כלליות, פריווילגיות מחוזיות, פריווילגיות לקהילה ולבסוף, במקרים רבים כחלק מפריווילגיות הקהילה, פריווילגיות פרטיות.² ב־2007 אושש אדם טלר במחקרו את אותן הקטגוריות,³ והוא אף החל לבחון את הפריווילגיות שהוענקו ליהודים במסגרת כמה הקשרים: ברמה המקומית הוא משווה את הפריווילגיות של הקהילות היהודיות עם אלה של המתישבים הנוצרים;⁴ בתחום המנהלי הוא מצביע על הקבלות בין התפתחותו של מבנה ארגוני על־קהילתי מורחב אצל היהודים לבין

1 Jacob Goldberg, *Jewish Privileges in the Polish Commonwealth. Charters of Rights Granted to Jewish Communities in Poland-Lithuania in the Sixteenth to Eighteenth Centuries. Critical Edition of Latin and Polish Documents with English Introduction and Notes*, Vol. 1-3 (Jerusalem: המעמד המשפטי של יהודי פולין וכתבי־הזכויות שהוענקו לקהילות בממלכת פולין־ליטא במאות הט"ז–י"ז", יעקב גולדברג, החברה היהודית בממלכת פולין־ליטא, ירושלים: מרכז זלמן שזר והמרכז לחקר תולדות יהודי פולין ותרבותם באוניברסיטה העברית 1999, עמ' 90–124.

2 Goldberg, *Jewish Privileges in the Polish Commonwealth*, 1, pp. 1-20

3 Adam Teller, "Der Blick nach Osten. Rechtlicher Status und Rechtssystem der polnischen Judenheit vom 16. bis zum 18. Jahrhundert," in Andreas Gotzmann, Stephan Wendehorst, eds., *Juden im Recht. Neue Zugänge zur Rechtsgeschichte der Juden im Alten Reich* (Berlin: Duncker & Humblot, 2007), pp. 395-413

4 לגישה זו שותף גם יורגן היידה, מנקודת מבט כללית יותר, במחקרו על האליטות הכלכליות היהודיות בפולין במאות החמש עשרה והשש עשרה. ראו: Jürgen Heyde, *Die jüdischen Wirtschaftseliten in Polen im 15. und 16. Jahrhundert* (Halle, Habilitationsschrift Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg 2009)

המוסדות הפוליטיים של המדינה הפולנית-ליטאית; לבסוף, בתחום המשפטי-חוקתי, הוא משווה את המהדורה המוערת של "שולחן ערוך"⁵ שהוציא ר' משה איסרליש, לתרגום הפולני עם פירושים של החוק הסקסוני לקהילות נוצריות עירוניות.⁶ בכך הוא חורג מן הגישה המסורתית, הרואה בפרשנות התוכן של איסרליש עיבוד אשכנזי לנוסח הספרדי של יוסף קארו. על בסיס ההשוואות האלה טלר מגיע למסקנה כי היהודים נחשבו לקבוצה מעמדית במבנה של הרפובליקה (Rzeczpospolita) הפולנית.⁷

מאמר זה נכתב אף הוא ברוח אותה מגמה השוואתית ברמה הפרטנית. הוא מתמקד בניתוח הפריבילגיות שהוענקו בז'שוב (Rzeszów)⁸ – מרכז מנהלי של לטיפונדיה גדולה בין קרקוב ללבוב, אשר מאמצע המאה הארבע עשרה עד קריסת המדינה הפולנית בשלהי המאה השמונה עשרה משלו בה כמה שושלות אצולה.⁹ מעניין שבאוסף שערך גולדברג לא מתועד שום כתב זכויות מז'שוב – ולא בכדי, שכן על פי רוב, אדוני/בעלי העיר ז'שוב ניסחו את זכויותיה וחובותיה של הקהילה היהודית, כמו גם של יהודים פרטיים, כחלק בלתי נפרד מכתבי הזכויות שהעניקו לערים בכלל או לגילדות מסוימות, שהיו פתוחות הן לנוצרים הן ליהודים.¹⁰

מבחינה טיפולוגית, פירוש הדבר הוא שיש להוסיף סעיף חמישי, גם אם בולט פחות, לקטגוריות שקבעו גולדברג וטלר לפריבילגיות הנוגעות לאוכלוסייה היהודית: פריבילגיות כלליות לערים ולגילדות. כאן נשאלת השאלה אם יש משמעות של ממש להגדרת מעמדה המשפטי של האוכלוסייה היהודית במסגרת הפריבילגיות הכלליות, ולא בנפרד. שאלה זו מתקשרת לפולמוס המחקרי המתמשך על מקומה של יהדות פולין הטרנס-מודרנית בתרבותה של ממלכת פולין-ליטא, פולמוס שנציגו הבולטים ביותר הם גרשון הונדרט ומשה רוסמן. בעוד שהונדרט טוען לקיומה של "מנטליות

- 5 פרשנותו של משה איסרליש נדפסה לראשונה במהדורת קרקוב של השולחן ערוך ב-1571.
- 6 הבולט שבהם היה ברטלומיי גרויצי: Bartłomiej Groicki, *Artykuły prawa majdeburgskiego*. *Postępek sądów kolo karania na gardle. Ustawa płacej u sądów* (Cracow, 1558); idem, *Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburgskiego w Koronie Polskiej* (Cracow, 1559)
- 7 Teller, *Der Blick nach Osten*, pp. 402, 405-408
- 8 אני מודה לג'גוז' זמויסקי (Grzegorz Zamoyski) מהארכיון הלאומי בז'שוב (*Archiwum Państwowe w Rzeszowie* – APRz) שמסר לידי תעתיקים של כתבי זכויות נדירים בארכיון שעליהם מבוסס המחקר הנוכחי.
- 9 Franciszek Leśniak: "Życie gospodarcze, społeczne i kulturalne", in Feliks Kiryk, ed., *Dzieje Rzeszowa*, Vol. 1 (Rzeszów: Krajowa Agencja Wydawnicza 1994), pp. 193–216, here 194–198; Maria Borowiejska-Birkenmajerowa, "Rozwój przestrzenny miasta za Mikołaja Spytka Ligęzy," in *ibid.*, pp. 259–269; idem, "Miasto rezydencjonalne Lubomirskich", in *ibid.*, pp. 303–316
- 10 APRz, 1: Akta miasta Rzeszowa (AmRz), sygn. 1, 6, 8, 11, 12, 27, pp. 27-28, 46-51, 51-59, 73-81, 625-627. החריגה היחידה מכלל זה שמצאתי היא כתב הזכויות שמסר היירונים אוגוסט לובומירסקי (Hieronim August Lubomirski) ליהודי ז'שוב, ובו הוא מתיר להם לבנות בית כנסת שני (שנקרא אחר כך "בית הכנסת החדש") בעיר החדשה, מ-6 בינואר 1686: APRz, 1: AmRz, sygn. 9

יהודית" מזרח־אירופית נפרדת,¹¹ הגם שעבודתו מניבה בעצמה עדויות למעורבותם של יהודי פולין בפוליטיקה, בכלכלה ובתרבות של הרפובליקה הרב־דתית,¹² הרי שמה רוסמן, בגישתו הפוסט־מודרנית, טוען כי התרבות היהודית והתרבות הפולנית "[היו] שתי תרבויות רב מערכתיות, ומערכות תרבותיות הן פתוחות, דינמיות והטרוגניות; האלמנטים שלהן נובעים ממקורות רבים ושונים ונמצאים ביחסי גומלין תמידיים בדרכים מגוונות ובצמתים רבים בתוך המערכת".¹³ רוסמן נמנע במפורש ממהותנות תרבותית, כשהוא מזהה טווח תרבותי משותף לפולנים, ליהודים ולאירופים.¹⁴ בדיקת כתבי הזכויות של ז'שוב היא אפוא מקרה מבחן בשאלה הזאת.

השאלה אם השתלבותם של הקהילות היהודיות ובעלי המלאכה היהודים בסדר המשפטי הכללי של עירם הייתה תופעה רווחת ברותניה (Ruthenia) ומעבר לה, טרם נבחנה באורח שיטתי.¹⁵ מאמר זה דן בשאלה כיצד הומשג השילוב במקרה של ז'שוב, ואיזו משמעות נודעה לו בהקשר של יחסי הנוצרים והיהודים ושל תפקודה של העיר עצמה. מבוא קצר על הרקע הפוליטי והאתני־דתי של אחוזת ז'שוב יספק מסגרת לניתוח מפורט של כמה כתבי זכויות נבחרים שהוענקו במשך השנים לעיר ולגילדות שפעלו בה.

ז'שוב: מרחב ההתייחסות

מימי הביניים המאוחרים ואילך הייתה לטיפונדיית ז'שוב חלק מאזור מעבר המיושב בדלילות על ידי אוכלוסייה דוברת פולנית ורותנית במזרח פולין־קטן (Małopolska) ורותניה המערבית. ז'שוב וסביבותיה מילאו תפקיד חשוב בהתיישבות ובהגנת הספר של פולין־ליטא. כדי למשוך לשם מתיישבים העניק המלך קז'ימייז' השלישי ("הגדול")

11 גרשון דוד הונדרט, גאולה קטנה ומעט כבוד, החברה היהודית בפולין־ליטא במאה השמונה־עשרה, ירושלים: מרכז זלמן שזר, 2008, עמ' 232–233.

12 שם, עמ' 43–65; ראו גם: Gershon D. Hundert, *The Jews in a Polish Private Town, The case of Opatów in the Eighteenth Century* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1992), pp. 36–45.

13 משה רוסמן, היסטוריה יהודית? כתיבת היסטוריוגרפיה יהודית בעידן פוסט־מודרנית, בני ברק: הקיבוץ המאוחד, 2010, עמ' 128.

14 שם, במיוחד פרקים 3 ו־5.

15 ראו בעניין זה: Adam Kaźmierczyk, *Żydzi w dobrach prywatnych w świetle sądowniczej i administracyjnej praktyki dóbr magnackich w wiekach XVI–XVIII* (Cracow: Uniwersytet Jagielloński, 2002); Stopka Krzysztof, "Die Stadt, in der die Polen Deutsche genannt wurden: Zwischenethnische Interaktion in Kam"janec'–Podil's'kyj in der Darstellung armenischer Quellen aus der Zeit um 1600", in Stefan Rohdewald, David Frick, Stefan Wiederkehr, eds., *Lithuania and Ruthenia. Studies of a Transcultural Communication Zone (15th–18th Centuries)* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2007), pp. 67–110.

מבט חדש על יהדות פולין בראשית המאה השבע עשרה המשתקף בספר רפואי בידיש*

אווה גלר

בשנת 1613 נדפס בפולין ספרון הדרכה רפואי לשימוש אישי בידיש, בלא ציון שם המחבר, שנשא כותרת עברית, "ספר דרך עץ החיים"¹. קרוב לארבע מאות שנה לא היה הספר מוכר לחוקרי היידיש, ונראה כי גילוי המחודש בספרייה הלאומית האוסטרית בווינה בידי תומס סוקסברגר (Thomas Soxberger)² הוא בעל חשיבות רבה, הן לבלשני יידיש הן לחוקרי ההיסטוריה של התרבות היהודית בפולין המודרנית המוקדמת. הספר נמנה עם סוגת ספרי "רפואות וסגולות"³; זהו אחד מספרי ההדרכה הראשונים שהודפסו בידיש לשימוש יומיומי פנימי, וזהו גם התייעוד המוקדם ביותר המוכר לנו עד כה של היידיש המזרח-אירופית הספרותית. ניתוח בלשני קפדני של המהדורה המודפסת המוקדמת הזאת עשוי להביא להערכה ש"תאריך הלידה" של דיאלקט זה המכונה "יידיש מזרחית" יועתק מסוף המאה השמונה עשרה לראשית המאה השבע עשרה.⁴ להלן אביא ממצאים ראשוניים על המחקר שערכתי בתחום זה.

* מאמר זה הוא גרסה מורחבת ומתוקנת של המאמר "A New Portrait of Early Seventeenth-century Polish Jewry in an Unknown Eastern-Yiddish Remedy Book", *European Judaism*, הוּפּוּעַ ב: Vol. 42 (2009), pp. 62-79

1 יש להבדיל ספר זה מ"ספר החיים", שאף הוא טקסט רפואי, אלא שהוא מן המאה השמונה עשרה, נכתב בידי שמעון פרנקפורטר ונדפס באמסטרדם ב-1703. הוא עוסק בעיקר במוות ובקבורה, ומכיל רק אסופה קצרה של מתכוני תרופות. ראו: Jean Baumgarten, *Introduction to Old Yiddish Literature* (Oxford: Oxford University Press, 2005), pp. 341-359

2 Thomas Soxberger, "Vos Vin farmogt. Jiddische Drucke des 16-18. Jahrhunderts in der Österreichischen Nationalbibliothek", *Jiddistikmitteilungen* (24 November, 2000), pp. 1-8

3 היסטוריונים של ספרות יידיש עתיקה משתמשים במונח זה על מנת לתאר טקסטים המכילים הנחיות רפואיות הן בעברית הן בידיש. הטקסט הראשון מסוג זה בידיש הוא כתב יד משלהי המאה הארבע עשרה על "אמנות הקות הדם"; וזהו גם אחת הדוגמאות המוקדמות ביותר ללשון היידיש. להיסטוריה של הטקסט הרפואי היידי כחלק מספרות יידיש עתיקה, ראו: מאקס עריק, די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור: פון די עלטסטע צייטן ביז דער השכלה-תקופה, ורשה, קולטור-ליגע, 1927, עמ' 42-47. לדוגמאות של טקסטים מסוג זה, של מסות רפואיות בידיש ראו: Jerold C. Frakes, ed., *Early Yiddish Texts 1100-1750* (Oxford: Oxford University Press, 2004)

4 חנא שמרוק טוען ש"ספר סגולות" אחר שהתפרסם בפולין ב-1790 הוא התעודה הספרותית

שנת ההדפסה מופיעה על עמוד השער המעוטר ביד אמן, לאמור: "בשנת שעג לפק" (1613), אך לשם המחבר, שם המדפיס או מקום ההדפסה אין כל רמז. "ספר דרך עץ החיים" מחזיק הקדמה קצרה, בת עמוד אחד, ו-87 פרקים שאורכם בין ארבעה עמודים לפסקה של ארבע שורות. לכל פרק כותרת תיאורית, הנפתחת בדרך כלל במילים "דער פרק רעד פון" או "אין דען פרק ווערט באשיידן" ["הפרק מדבר על", או "בפרק זה יוסבר"]. הביטויים הללו מצביעים על שרידים של שפה מדוברת, שאפשר לזהותם בקלות לאורך הספר כולו.⁵ במקום במספרים, כל עמוד מסומן במילת עזר המצביעה על סדר הגיליונות ("שומר קונטרס"); גם זו דרך האופיינית לראשית הדפוס. הספר מסתיים בתוכן עניינים ("סימנים"), שם מופיעות שוב כל כותרות הפרקים במלואן.⁶ למרבה הפלא, אין בספר אף אחד מן מהמאפיינים הרווחים בחומרי דפוס אחרים בני התקופה. אין קולופון, אין מידע נוסף (כגון שלמי תודה, מודעות או פנייה לקורא לקנות את הספר כדי לסייע לפרנסתו של המחבר-הרופא העני) ואין אזהרות מפני רופאים שרלטנים, וכן הלאה. חסרון תוספות טקסטואליות מסוג זה בולט במיוחד על רקע העובדה שפניות שכאלה, תכופות בחרוזים, היו נפוצות, כאמור, בפרסומים בני התקופה.⁷

"ספר דרך עץ החיים" כתוב בידיש מזרחית. רק עמוד השער נכתב כולו עברית. בחלקו העליון מופיעה ציטטה קצרה מתהלים קיח י"ט: "פתחו לי שערי צדק; אבוא

הראשונה בידיש מזרח-אירופית: חנא שמרוק, "משה מארקווע פון סלאנים און דער מקור פון זיין בוך 'עזר ישראל'", שמואל ורסס, נתן רוטנשטריך, חנא שמרוק, עורכים, ספר דב סדן, תל אביב הקיבוץ המאוחד, 1977, עמ' 361-382. על ראשיתה של היידיש המזרחית הספרותית, ראו:

Dov Ber Kerler, *The Origins of Modern Literary Yiddish* (Oxford: Clarendon Press, 1999)

5 הדיבוריות אופיינית לצורה מוקדמת של כל שפה כתובה. בהערותיו ל"ספר הרפואה" של מרקוזה נוקב שמרוק במונח "רייזשפראך". מאפיינים השייכים לסגנון זה ניתן לזהות ב"ספר דרך עץ החיים" לכל אורך הטקסט; המחבר פונה לקורא במישרין, מסביר מה בדעתו לומר בפרקים הבאים, או מזכיר לו מה שכבר אמר קודם. אחדות מההערות מצביעות על כך שמדי פעם כמו מפקפק המחבר בהיגיון שבמעשיו: "אדר עש ווער בעשער דו איך העט דאש ניט געשריבן, ווארום מן ווערטש גיוויש ניט הלטיין" [או שמוטב היה אלמלא כתבתי זאת, מפני שאנשים לא יבינו ממילא].

6 במקרים אחדים נוסח הכותרות בגוף הטקסט שונה מזה שבתוכן העניינים.

7 בספר סגולות אחר שנכתב באותה תקופה בידיש (1657), "באר מים חיים" מאת יששכר בר טלר מפראג, מופיע שיר קצר בידיש המספר כך: "זה ספרון חדש / עם הרבה תרופות וסגולות / ובעזרתן / תוכל להשיג תוצאות מבריות / כל בן ישראל צריך לקנות ספר לביתו / כדי שבמקרה הצורך / לא יצטרך לרוץ לרופאים הרחוקים". ראו: יששכר בר טלר, "באר מים חיים", ניו יורק: תל אור אות 1988, עמ' 12. וכן: Baumgarten, Introduction to Old Yiddish p. 345. טקסטים כאלה מצויים בספרים רבים מהמאה השש עשרה בכל הלשוניות. ייתכן שתופעה זאת מעידה על החידוש שבהשתכרות המפצת ידע מעשי באמצעות ספר מודפס, אמצעי התקשורת החדש. ראו בעניין זה: Moshe Rosman, "Innovative Tradition: Jewish Culture in the Polish Lithuanian Commonwealth", in David Biale, ed., *Cultures of the Jews* (New York: Schocken Books, 2002), pp. 530-540

בם אודה יה". בריבוע שמתחת, טקסט ארוך יותר מסביר את פשר הכותרת "ספר דרך עץ החיים"⁸.

את מקום ההדפסה של הספר קשה לאתר.⁹ זאת ועוד, ייתכן אפילו שהפרסום נעשה באופן לא חוקי, הואיל ואין בו חותם דפוס ("חתימה" – דגל מדפיס), לא המלצה מסוג כלשהו ולא שמות המממנים. כמו כן לא ידוע עד כמה היה מוכר בזמנו, שכן איננו מכירים אזכורים שלו במקורות מלפני המאה התשע עשרה.¹⁰ כל זה מעורר שורה של שאלות: מאילו סיבות בחרו המחבר והמדפיס שלא לגלות את זהותם? האם המדובר בסיבות כלכליות? בתוכנו של הספר? או אולי באישיותו של המחבר? בשלב זה השאלות הללו נותרו עדיין ללא מענה.

העותק שמצא סוקסברגר הוא היחיד המוכר עד כה. סוקסברגר מסר מידע רב על לשונו העממית הבלתי רגילה של הספר, שיש בו שמות צמחים רבים במילים סלאביות. עד מהרה התברר כי הספרון הקטן הזה (כ־150×195 מ"מ) ובו 134 עמודים לא ממוספרים, הוא גם אוצר לבלשנים החוקרים את המגש הלשוני הפולני-יהודי. כספר הדרכה בעל תוכן רפואי שנועד לשימוש יומיומי, נראה כאילו השתמשו בעותק שנמצא בווינה רק לעתים נדירות. אין בו הערות בין השורות או בשוליים

8 הרמז הוא לבראשית ג כ"ד: "ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים". תודתי נתונה לפרופ' קרל גרוזינגר (Karl Grözinger) מברלין על סיועו בזיהוי, תרגום והסברים של המובאות מן המקרא.

9 קטלוג שטיינשניידר מציין שמקום ההדפסה הוא קרקוב: Moritz Steinschneider, *Catalogus librorum Hebraeorum in Bibliotheca Bodleiana* (Berlin: Welt-Verlag, [Facsimile 1931] nr. 3452; פרידברג מעלה השערה כי הספר הודפס בפראג: חיים דב בריש פרידברג, בית עקד ספרים, תל אביב, חורב תשי"א. ואולם לא נראה מתקבל על הדעת שמקום הפרסום הוא אכן פראג, שכן "ספר דרך עץ החיים" אינו נזכר כלל בספר הסגולות היידי "באר מים חיים" מ-1657 שפורסם בפראג על ידי יששכר בר טלר שהיה רופא מפורסם בעיר. תודתי נתונה לד"ר נתן כהן ולפרופ' ולדמר דלוגה (Waldemar Deluga), שסייעו לי במאמצי לאתר את מקום הפרסום של "ספר דרך עץ החיים".

10 הספר היה מוכר כנראה בשלהי המאה התשע עשרה, ונזכר בקטלוג של שטיינשניידר, כפי שגם כותב צינברג: ישראל צינברג, תולדות ספרות ישראל, כרך ד: ספרות אידיש מראשית ועד לתקופת ההשכלה, תל אביב: י' שרברק 1958, עמ' 359, הערה 32. לעומת זאת הוא אינו מופיע בספרו של מאקס עריק (ראו הערה 3). גם בין רמזים הנוגעים לשנת הפרסום קיימת סתירה, שכן צינברג נוקב בשנה 1603. כך גם לגבי המקום: שטיינשניידר מציין שני מקומות, בווינה ובספרייה הבודליאנית באוקספורד. אבל קאולי, שערך את הקטלוג של הספרים העבריים שיצאו בספרייה הבודליאנית, לא אישר את האפשרות הזו: A.E. Cowly, *A Concise Catalogue of the Hebrew Printed Books in the Bodleian Library* (Oxford: Clarendon Press, 1929). ייתכן שחוסר הדיוק של שטיינשניידר הוא שגרם לכך שכמה חוקרים השמיטו את "ספר דרך עץ החיים" ממחקריהם. ראו: חנא שמרוק, "קווים לדמותה של ספרות היידיש בפולין ובלטא עד גזירות ת"ח ות"ט", תרביץ מ"ו ג-ד (תשל"ז), עמ' 258-314; Krzysztof Pilarczyk, *Leksykon Drukarzy Książ Hebrajskich w Polsce. Z bibliografią polono-judaików w językach żydowskich (XVI-XVIII wiek)* (Cracow: Polska Akademia Umiejętności, 2004). לפיכך, שאלת מקום הפרסום, שאלת המחבר וכן שאלת ההתקבלות המוקדמת ומקורותיו של "ספר דרך עץ החיים" מצריכים מחקר נוסף.

המשתתפים בספר

פרופ' מוניקה אדמצ'ק-גרובסקה מלמדת ספרות השוואתית באוניברסיטת מארי קריי-סקלודובסקה בלובלין. היא עוסקת בספרות יהודית בפולין ובייצוגים ספרותיים של השואה.

פרופ' דוד אנגל הוא ראש הקתדרה ללימודי שואה ע"ש גרינברג באוניברסיטת ניו יורק ועוסק בחקר תולדות ישראל בעת החדשה.

פרופ' דניאל בלמן הוא ראש הקתדרה לחקר השואה ויהדות זמננו ע"ש מקס וריטה הייבר באוניברסיטה העברית בירושלים. הוא כיהן כראש המכון ליהדות זמננו.

פרופ' אווה גלר מלמדת לשון וספרות יידיש במחלקה לגרמנית באוניברסיטת ורשה. היא מתמחה בחקר מקורותיה של היידיש המזרחית.

אלכסנדרה גלר היא דוקטורנטית ומרצה במכון לחקר תרבות פולין באוניברסיטת ורשה. היא עוסקת בחקר עיתונות היידיש בפולין.

ד"ר חוי דרייפוס מלמדת בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל אביב ומכהנת כראש המרכז לחקר השואה בפולין ביד ושם. היא עוסקת בחקר יהודי פולין בתקופת השואה.

פרופ' מרצין וודז'ינסקי מלמד במחלקה ללימודים יהודיים באוניברסיטת וורצלאב. הוא עוסק בהיסטוריה חברתית ותרבותית של יהודי מזרח אירופה במאה התשע עשרה.

ד"ר חנה ווגז'ניק היא חוקרת במכון ההיסטורי היהודי בוורשה. היא עוסקת בחקר יחסי יהודים ונוצרים במאות החמש עשרה עד השמונה עשרה.

פרופ' אנדז'יי ז'ביקובסקי הוא חוקר במכון ההיסטורי היהודי בוורשה. הוא עוסק בתולדות יהודי פולין בתקופת השואה וביחסה של החברה הפולנית ליהודים.

ד"ר מרקוס זילבר מלמד בחוג לתולדות ישראל באוניברסיטת חיפה. הוא עוסק בחקר אתנו-לאומיות ואזרחות במזרח אירופה במאות התשע עשרה והעשרים, בפוליטיקה יהודית בפולין בין המלחמות, ובתרבות פופולרית יהודית בפולין.

ד"ר נתן כהן מלמד במרכז ללימודי יידיש באוניברסיטת בר אילן. הוא עוסק בהיסטוריה התרבותית של יהודי מזרח אירופה במאות התשע עשרה והעשרים.

פרופ' יאצק לאוצ'אק הוא חוקר במכון לחקר הספרות באקדמיה הפולנית למדעים ועומד בראש קבוצה העוסקת בחקר ספרות השואה.

פרופ' אריקה לרר היא אנתרופולוגית המלמדת במחלקה להיסטוריה ובמחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת קונקורדיה, קנדה. היא עוסקת בחקר התרבות, המורשת, והזהות היהודית בפולין כיום.

ד"ר רחל מנקין מלמדת במרכז למדעי היהדות באוניברסיטת מרילנד, קולג' פארק. היא עוסקת בהיסטוריה פוליטית, חברתית ותרבותית של יהודי גליציה, בהשכלה, בחסידות, וביחס של מערכת החוק במונרכיה ההבסבורגית ליהודים.

פרופ' אוגניה פרוקופ'יאניץ מלמדת במחלקה לספרות פולנית באוניברסיטה היאגלונית בקרקוב. היא עוסקת בחקר הקשר בין ספרות ואתניות ובתרבות יהודית-פולנית במאות התשע עשרה והעשרים.

ד"ר חנה קווינסקה-וויט היא היסטוריונית עצמאית מרוסטוק, גרמניה. תחומי מחקרה הם יהודי פולין במאות התשע עשרה והעשרים, היסטוריה של גליציה והיסטוריה רגיונלית בפולין.

פרופ' אדם קז'מיירצ'יק מלמד במכון ללימודים יהודיים באוניברסיטה היאגלונית בקרקוב. הוא עוסק בהיסטוריה של יהודי פולין-ליטא בעת החדשה המוקדמת וביחסי יהודים-נוצרים.

ד"ר איבון קליינמן היא חוקרת במכון ללימודים סלביים באוניברסיטת לייפציג. תחומי מחקרה הם היסטוריה יהודית ויחסים בין-אתניים בפולין ורוסיה בראשית העת החדשה.

ד"ר גז'גוז' קשיבייץ הוא מרצה במכון להיסטוריה באקדמיה הלאומית הפולנית למדעים. הוא עוסק בחקר יחסי פולנים ויהודים במאות התשע עשרה והעשרים, באנטישמיות הפולנית, ובתנועות הימין בפולין ובמזרח אירופה.

פרופ' שושנה רונן היא ראש המחלקה ללימודי עברית באוניברסיטת ורשה. היא עוסקת בספרות עברית, פילוסופיה ומחשבה יהודית, זיכרון השואה בפולין, וזהות ולאומיות בספרות העברית.